

УДК 001.8:930(497.11)"200/201"
930.1/.2(=163.41)"200/201"

DOI: <https://doi.org/10.31212/istoriografija.2023.75-118>

Проф. др Михаел Антоловић*

СРПСКА ИСТОРИОГРАФИЈА ДАНАС – ИЗМЕЂУ ИМПЕРАТИВА ИНОВАЦИЈЕ И НАСЛЕЂЕНИХ ОГРАНИЧЕЊА

Апстракт: У раду се анализира развој српске историографије током прве две деценије 21. века. Тежиште анализе усмерено је ка темељно промењеним друштвеним условима у којима историографија делује, пракси квантификације научних резултата и свепрожимајућем процесу дигитализације. Нарочита пажња посвећена је концептуалном оквиру српске историографије, важним теоријско-методолошки искорацима које је она остварила у поменутом раздобљу као и феномену историографског ревизионизма. У закључку рада указује се на перспективе даљег развоја српске историографије и могућности њеног прикључивања главним историографским токовима.

Кључне речи: српска историографија, квантификација, дигитализација, теорија и методологија, историја историографије, ревизионизам.

За разлику од последње деценије 20. века када је српска историографија, делећи судбину читавог друштва, деловала у условима обележеним ратовима

* Педагошки факултет у Сомбору, Универзитет у Новом Саду, antolovic.michael@gmail.com

на простору бивше Југославије, међународном изолацијом и прекинутим везама са „екуменом историчара“, током прве две деценије 21. столећа обележио ју је динамичан развитак. Реч је, првенствено, о обнављању веза са историчарима из окружења, али и са глобалном заједницом историчара, отварању нових раније неоправдано занемарених области проучавања, као и рецепцијом и апропријацијом појединих у оквирима светске историографије утицајних теоријско-методолошких усмерења. Упркос томе, српска историографија и даље поседује одређена инхерентна ограничења која су једним делом наслеђена из прошлости, а делом представљају последицу темељно промењеног укупног друштвеног и културног амбијента у коме историографија делује. Наиме, брзе и свеобухватне промене унутар савремених друштава великим делом су довеле у питање смисао, значај и сврху не само историографије већ и хуманистичких дисциплина у целини. И протекле две деценије у развоју српске историографије чине се као раздобље својеврсне историографске транзиције током које се променила не само друштвена улога и друштвено вредновање историографије, већ су се знатно променили и методологија историјских истраживања, затим улога историографије у обликовању колективне историјске свести или, другачије речено, у обликовању укупне историјске културе и, напослетку, начин усвајања историјских садржаја. Имајући у виду ове опште оквире, намера овог рада није да пружи детаљан и библиографски исцрпан приказ укупних резултата српске историографије током минуле две деценије (што би захтевало посве другачији приступ), већ да укаже на најупадљивија обележја савремене српске историографије, као и на оне друштвене чиниоце који у највећој мери утичу на њену физиономију.

Институционални оквири

У Републици Србији данас је историју могуће студирати на укупно четири факултета – Филозофским факултетима у Београду, Новом Саду, Нишу и Косовској Митровици, као и на два Филозофска факултета у Републици Српској – у Бањалуци и Источном Сарајеву. Одељења, одсеци, односно катедре за историју на овим факултетима на којима се настава одвија на сва три нивоа уведена после тзв. Болоњске реформе представљају основни институционални оквир за развој научног подмлатка и, генерално, усмеравање историјских истраживања у српској историографији. Постојање шест институција које се баве образовањем историчара/наставника историје несумњиво сведочи о постојању друштвеног интересовања за ове студије. Поред ових високошколских институција, основу институционалне инфраструктуре историјских истраживања у Републици Србији представља пет института – Институт за новију историју Србије, Институт за савремену историју, Историјски институт, Балканолошки институт и Византолошки институт. Поред ових специјализованих института историчаре упошљавају и Институт за политичке студије, Институт за европске студије, Институт за филозофију и друштвену теорију, Економски институт, Институт за српску културу Приштина – Лепосавић, као и неколицина тзв. нематичних факултета.

Када је реч о историјским гласилима, традиционално најважнијем виду научне комуникације, током претходне две деценије наступиле су значајне промене. Наиме, почетком двехиљадитих постојало је свега неколико историјских часописа који су због материјалних тешкоћа нередовно излазили. У међувремену њихов број је знатно порастао, те тако поред етаблираних часописа са дугом традицијом као што су *Историјски*

часопис, *Историја 20. века*, *Токови историје*, *Зборник МС за историју*, *Валсапис*, *Војно-историјски гласник* или млађи *Годишњак за друштвену историју*, излазе и нови часописи као што су *Српске студије* и *Београдски историјски гласник* (оба основана 2010. године). Часопис *Истраживања*, својевремено гласило Института за изучавање историје Војводине, после дванаестогодишње паузе изнова је покренут 2004. у издању Одсека за историју Филозофског факултета у Новом Саду. При томе, приметно је да су у међувремену покренути или су усталили редовност излажења многи историјски часописи регионалног/локалног карактера, које по правилу издају историјски архиви широм Србије – својом усредсређеношћу на регионалне и локалне теме они дају значајан допринос проучавању пословично скрајнуте регионалне, локалне и завичајне историје. На тај начин створени су институционални предуслови да се и историја појединих ужих географских/административних области проучава са становишта научне историографије, а не како је то неретко раније био случај да се њоме аматерски баве заљубљеници у прошлост свога завичаја. Поред часописа са дугом традицијом као што је *Рад Музеја Војводине*, реч је, поред осталих, о стручним гласилима *Записи*, *Годишњак Историјског архива Пожаревац*, *Годишњак Историјског архива града Новог Сада*, *Лесковачки зборник*, *Историјска баштина* (Ужице), *Новопазарски зборник*, *Пиротски зборник*, *Споменица Историјског архива Срема* итд. Коначно, поред уско специјализованих историјских гласила, историчарима су у зависности од интересовања отворене и странице релативно бројних антрополошких, социолошких и политиколошких часописа као што су *Етноантрополошки проблеми*, *Антропологија*, *Социологија*, *Социолошки*

преглед, *Српска политичка мисао* или *Зборник МС за друштвене науке*.

Напоследку, уочљива је и појава невладиних организација посвећених историји у најширем смислу. Најдуговечнија таква институција несумњиво је *Удружење за друштвену историју* покренуто 1998. на подстицај академика Андреја Митровића (уједно био и његов први председник), које је на страницама свога *Годишњака* промовисало нову парадигму широко засноване друштвене историје.¹ После 2000-их година основана је неколицина других организација попут *Српског друштва за историју науке*, те *Удружења за српску повесницу* (које је доцније прерасло у Центар за српске студије Филозофског факултета у Београду). Међу млађим организацијама овог типа својим деловањем нарочито се истичу *Центар за примењену историју* (основан 2018)² посвећен историји у јавном простору и тзв. политикама сећања, те *Друштво за урбану историју* основано нешто касније (2020).³

Имајући у виду поменуте институционалне окви-ре, као и околност да у читавој историји модерне српске историографије није деловао већи број професионалних историчара (преко 200 активних историчара почевши од најмлађе закључно са најстаријом генерацијом), на први поглед се чини да је српска историографија тренутно на врхунцу свог развоја. Међутим, током последњих година уочљиве су две међусобно повезане тенденције. Прво, у јавном дискурсу уочљив је пораст неповерења према резултатима научне историографије, као и појава разних видова „јавне историје“ чији су протагонисти врло ретко професионални историчари, а много чешће

1 <https://udi.rs/>

2 <https://www.cpi.rs/>

3 <https://www.urbanaistorija.rs/>

новинари, публицистици, политичари, неретко и теоретичари завере. Користећи се свеprisутним друштвеним мрежама они у великој мери утичу на формирање историјске свести просечних грађана, што непосредно сведочи о смањеном друштвеном утицају научне историографије. Ову чињеницу потврђује и друга важна тенденција, нарочито изражена током три године које су уследиле после избијања пандемије вируса корона – реч је о значајном паду интересовања за студије историје у свим универзитетским средиштима, укључујући и Филозофски факултет у Београду, који је најстарији и најугледнији. Ипак, ово није само случај са студијама историје, већ и са свим хуманистичким дисциплинама и представља непосредну последицу суверене преваге неолибералне идеологије и њеног потчињавања свих сегмената друштва (укључујући и културу) тобоже неумитним законитостима тржишта (Анри Жиру). У друштвима у којима се промовише потрошачка култура и у којима су новац и што већа потрошња постали готово једино мерило човековог успеха, слабо плаћени послови у образовању и култури, до којих се поврх свега још и тешко долази, делују демотивишуће на младе људе који се већином опредељују за профитабилније професије. Осим тога, један од значајних друштвених услова који се одражава и на положај и функцију историографије јесте и тзв. ријалитизација свих сегмената јавног живота која, иако уз отпоре, продире и у академско поље. Коначно, тзв. Болоњска реформа високог образовања имала је (а и даље има) изразито негативне последице по физиономију савременог универзитета. Њоме је, заправо, извршено пошколовање универзитета, а студије су се претвориле у неку врсту струковне инструктаже која би, наводно, требало да одговори потребама фетишизованог тржишта. У таквим околностима, уместо

многа хваљеног „друштва знања“, показало се да је реформа (заједно са већ поменутиим укупним друштвеним условима) фактички успоставила „друштво незнања“ у коме се знање и образовање веома ниско вреднују или чак постају ирелевантни.⁴ Напослетку, својеврсна опсесија слободним тржиштем није остала ограничена на подручје економије већ су, дословце, сви сегменти друштва, укључујући и образовање и науку, у све већој мери подвргнути тржишној логици и тзв. менаџерском управљању. При томе, од нарочите важности је чињеница да су организација рада на подручју историографије, као и читаво научно поље – ма како то на први поглед чудновато звучало – подвргнути начелима мерљивости и утицајности, позајмљеним из економије.

Историографија под налетом квантофреније

Изразом „квантофренија“, амерички социолог Питирим Сорокин је још пре седам деценија означио својеврсну опседнутост бројкама („култ нумерологије“) тј. некритичко ослањање искључиво на мерење и мерењем прикупљене податке, праксу раширену у социологији и другим друштвеним наукама.⁵ Упркос Сорокиној критици, ова пракса се временом одомаћила у већем делу савремених друштвених наука, да би са превагом неолибералног капитализма, „новог јавног менаџмента“ и нарочито такозваном „политиком заснованом на доказима“, квантификација постала доминантни метод процењивања вредности у сваком пољу друштве-

4 Видети сада већ класичну студију: Konrad Paul Liessmann, *Teorija neobrazovanosti. Zablude društva znanja* (Zagreb: Jesenski i Turk, 2008).

5 Видети: Pitirim A. Sorokin, *Fads and Foibles in Modern Sociology and Related Sciences* (Chicago: Henry Regnery Company, 1956), 102 и даље.

ног живота – укључујући и образовање и науку.⁶ Када је реч о научној политици у Србији, током претходне две деценије одликовала ју је недовољно јасна и кохерентна стратегија, као и некритичко прихватање модела развијених у западним земљама који су се чак и тамо показали као лоши. Наиме, управо је посве некритичко прихватање квантификације научних резултата као фактички главног мерила за процену научне успешности представљало једну од изразитих особености српске научне политике. Упркос огромних разлика међу појединим научним областима, све дисциплине подведене су под иста мерила „квантитативног исказивања научно-истраживачких резултата истраживача“.⁷ Оваква научна политика показала се нарочито погубном када је реч о хуманистичким наукама, будући да је губила из вида њихову културно-историјску условљеност, особену улогу у сваком појединачном друштву, као и карактер српске академске заједнице. Оцена Ивана Ковачевића да поменту систем представља „покушај самоубиства српске антропологије“ односи се, несумњиво, и на српску хуманистику у целини укључујући и историографију.⁸ Наиме, осим што је успостављена изразита бирократизација науке и управљања науком и уведен принцип мерења не само научних резултата већ и њихове утицајности,

6 Искрпно у: Miloš Šumonja, „Kvantifikacija u obrazovanju – uzroci i posledice“, u *Digitalni mediji, kultura i obrazovanje: konteksti, značenja, primena*, prir. Snežana Štrangarić, Marija Cvijetić Vukčević, Miloš Šumonja (Sombor: Pedagoški fakultet, 2022), 24–48.

7 „Pravilnik o postupku, načinu vrednovanja i kvantitativnom iskazivanju naučnoistraživačkih rezultata istraživača“, *Službeni glasnik RS*, br. 24/2016 i 21/2017; *Друштвене и хуманистичке науке у Србији*, ур. Љубомир Максимовић, Горан Башић (Београд: САНУ; Институт друштвених наука, 2022).

8 Детаљно у: Ivan Kovačević, *Antropologija između scijentizma i disolucije* (Beograd: Filozofski fakultet, 2010).

извршена је и једна врста комодификације науке и научника тј. њихово претварање у робу одређених својстава – у робу са што већим бројем објављених радова у високорангираним часописима и са што већим бројем цитата. Коначно, оваква научна политика, заснована на неолибералним начелима и сажета у максими *publish or perish* (којом се, нажалост, у великој мери руководи и Фонд за науку Републике Србије) има за непосредну последицу повећање броја објављених научних радова коју одликује „хиперпродукција бофла“ тј. својеврсна инфлација лоших радова скромне или никакве сазнајне вредности, као и раширена пракса „дописивања“ коаутора на радове како би се повећала „научна компетенција“, а тиме остварила боља позиција приликом рангирања истраживача.⁹

Српска историографија нашла се и сама непосредно на удару квантификације и цитатометрије. Међутим, критика поменутих пракси мерења научног учинка уследила је тек у скорије време. Ову праксу преиспитала су свега тројица историчара: Зоран Јањетовић, Предраг Ј. Марковић и Лука Филиповић, указавши на непоузданост, ограничења и непримереност начела мерљивости када је реч о историографији. Мету своје критике Јањетовић је с правом усмерио на листу часописа коју српско Министарство науке високо рангира и даје изразиту предност у односу на објављивање у српским историографским часописима. Реч је о часописима индексираним на тзв. SCI листи (заправо о цитатном индексу друштвених наука – SSCI и хуманистичких на-

9 Вид. Slobodan Sadžakov, Mihael Antolović, „Univerzitet i sablasti tržišta – neoliberalizma, ‘Bolonjska reforma’ i perspektive humanističkih disciplina“, u *Moderni univerzitet. Od Humboltove do Bolonjske reforme*, ur. Mihael Antolović, Slobodan Sadžakov (Sombor: Pedagoški fakultet, 2021), 121–160.

ука – АНСИ) које по правилу издају велике издавачке корпорације на енглеском језику. Не спорећи потребу да се публикује на енглеском језику (који је постао и још дуго ће остати *lingua franca* научне комуникације) како би се резултати српске историографије (и науке уопште) представили међународној заједници историчара, Јањетовић је убедљиво показао непримереност такве праксе. Ово посебно имајући у виду да најбољи стручњаци за српску и југословенску историју делују управо у Србији, односно, у земљама бивше Југославије а не у англофоном свету. Зато је оценио да таква пракса наноси штету српској историографији, будући да је објављивање у „добрим али за потребе наше науке некомпетентним часописима“ више вредновано од објављивања у домаћој научној периодици.¹⁰ Основна Јањетовићева теза (коју је одлично показао на примеру једног рада објављеног у иностраном часопису) јесте да пракса Министарства да високо вреднује радове објављене у англофоној периодици и индексираних у великим цитатним базама не само да није примењива на историографију, већ је и контрапродуктивна будући да никако не гарантује истински допринос развоју науке. У блиској вези са овим питањем јесте и пракса цитатометрије у друштвеним и хуманистичким наукама коју су критички анализирали Предраг Ј. Марковић и Лука Филиповић.¹¹ Свесни ограничења цитатометрије као мерила вредности и утицајности научних резултата, они су показали да она не представља ваљано мерило

10 Zoran Janjetović, „On Lists, Indexes, and Quality: Is there a Connection?“, *Tokovi istorije* 3/2020, 193–207.

11 Predrag J. Marković, Luka Filipović, „Kvantifikacija rezultata u društvenim i humanističkim naukama – citiranost kao merilo istoriografskog dostignuća u slučaju Instituta za savremenu istoriju“, *Istorija 20. veka* 2/2021, 461–478.

за процену вредности друштвених и хуманистичких наука. Посебно што цитатометрија у потпуности занемарује њихову ширу друштвену, првенствено културну и образовну улогу. Ипак, и поред свих оправданих критика које су упућиване квантификацији научних резултата током минулих деценија, аутори закључују да је српска историографија усмерена на прилагођавање овом владајућем тренду унутар светске академске заједнице. Осим познавања главних токова савремене историографије то, првенствено, значи „изборити се за своје место у виртуелној стварности“ академске заједнице – публиковати на енглеском језику према стандардима који су данас општеприхваћени унутар глобалне заједнице историчара. Овај закључак неминовно доводи до следеће битне чињенице која умногоме одређује начин деловања и функцију савремене историографије. Реч је, наравно, о узнапредовалом процесу дигитализације.

Дигитализација

Пре тачно пола stoleћа утицајни француски историчар Емануел Ле Роа Ладири оценио је да ће у блиској будућности „историчари бити или програмери или их неће бити“. ¹² Истина, Ладири је првенствено имао на уму оне историчаре који се баве квантитативним подацима на подручју економске и демографске историје. Међутим, иако су ове две дисциплине изгубиле на привлачности коју су имале почетком 70-их година, чини се да су Ладиријеве речи о важности рачунара за будуће историчаре у потпуности антиципирале промене које су наступиле у историографији захваљујући информатичкој револуцији крајем 20. века. Осим суштинске промене

12 Emmanuel Le Roy Ladurie, *The Territory of the Historian* (Chicago: The University of Chicago Press, 1979), 6.

у начину комуникације због појаве интернета, оно што је можда још значајније јесте да је информатичка револуција омогућила и претварање традиционалних медија (рукописне и штампане публикације, фотографије, видео записи, звучни снимци) из тзв. аналогног у дигитални облик, чинећи их широко доступним. Овај прелазак из „Гутенбергове у дигиталну галаксију“, који се одиграо на преласку у 21. век, допринео је у пуној мери до револуционарних унапређења у практично свим сегментима савременог друштва укључујући и историографију. Стога се данас готово сви активни историчари могу сматрати у неку руку и „дигиталним историчарима“, будући да се у свакодневном раду служе макар неком од алатки које је донела дигитализација. Истовремено се оформила и посебна историографска дисциплина – дигитална историја (Digital History) – чије је поље истраживања у потпуности усредсређено на истраживање могућности које свепрожимајућа дигитализација доноси историјском истраживању.¹³ На овом месту довољно је само рећи да су када је реч о историографији промене које су наступиле дигитализацијом видљиве у свим сегментима историјске методологије. Прво, током претходне три деценије не само у великим светским, већ и у регионалним, па чак и локалним библиотекама и архивима спроведена је дигитализација великог броја историјских извора најразличитије врсте (од средњовековних повеља и наративних извора, преко штампе, мемоара, аутобиографија, волуминозних стенографских бележака различитих скупштинских и парламентарних тела закључно

13 У мноштву литературе о дигиталној историји, добар увид у тренутно стање ове дисциплине пружају два приручника пропедеутичког карактера: Guido Koller, *Geschichte digital. Historische Welten neu vermessen* (Stuttgart: Kohlhammer, 2016); Hannu Salmi, *What is Digital History?* (Malden, MA; Oxford, UK: 2022).

са аудио и видео записима из савремене историје), као и научне литературе. Ове промене означиле су у пуном смислу речи фундаментални преокрет у погледу хеуристичке основе историјског истраживања – учиниле су доступним бројне раније веома тешко доступне изворе и омогућиле њихово истраживање „од куће“. На тај начин створене су претпоставке за изучавање тема које су раније већини историчара биле недоступне, будући да су изискивале велика финансијска средства за боравак у библиотекама и архивима широм света. Друга значајна последица коју је донела дигитализација јесте енормно увећање доступних извора, што је од нарочитог значаја за истраживаче опште и светске историје. Наиме, док се пре само две деценије историчар суочавао са проблемом недоступности извора, данас је њихов број (нарочито када је реч о нововековној историји) толики да се поставља проблем њиховог познавања, систематизације и коришћења. Овим се непосредно дотичемо и друга два стуба историјске методологије – критике историјских извора и интерпретације историјских чињеница. Наиме, дигитализација историјских извора била је праћена и стварањем нових дигиталних алатки за претраживање и сређивање дигитализованих извора, као и програма за обраду квантитативних података који омогућавају проналажење иначе тешко видљивих веза на подручју демографије, трговине и економског живота уопште, урбанизације, ширења болести, климатских промена итд. Управо на тај начин – уочавањем раније занемарених веза и међуодноса – створене су неслућене могућности за нове интерпретације историјских појава и процеса. Напоследку, али не и најмање важно, дигитализација је трансформисала и историјску експликацију тј. начин представљања историјских приповести. Иако су монографија (књига) или чланак и даље доминантни облици

историографских радова, они се по правилу појављују не само у штампаној већ и у дигиталној форми, док се у популарној култури усвајање историјских садржаја и обликовање историјске културе једног друштва одвија првенствено посредством мултимедијалних историјских садржаја доступних на друштвеним мрежама.

Када је реч о српским историчарима (нарочито припадницима старије генерације), они су дуго (можда и одвећ дуго) остајали у својој кули од слоноваче одбијајући чак и да региструју свеобухватне и динамичне промене које су наступиле са информатичком револуцијом и настанком тзв. „умреженог друштва“¹⁴, а које су непосредно утицале на преображај „заната историчара“. Будући да су они уједно били и ти који су највећим делом усмеравали главне токове српског историографског дискурса, не изненађује да је и прихватање „дигиталног преокрета“ (као и већине утицајних праваца који су обележили главни ток светске историографије на прелому столећа) у српској историографији наступило са приличним закашњењем, па је и данас (крајем 2023) скромно и непотпуно. Уочивши наступање дигиталног раздобља, први је тему покренуо историчар и архивиста Слободан Мандић, који је још 2008. објавио монографију *Компјутеризација и историографија 1995–2005*.¹⁵ Иако у много чему превазиђена, она је и данас једина књига у српској историографији на тему дигиталне историје, што илустративно говори о месту које заузима унутар видокруга српских историчара. После овог хвале вредног подухвата протекло је, међутим, више од читаве деценије (током које је ова историографска дисциплина дожи-

14 Вид. Manuel Kastels, *Uspon umreženog društva* (Beograd: Službeni glasnik, 2018).

15 Slobodan Mandić, *Kompjuterizacija i istoriografija: 1995-2005* (Beograd: Istorijski arhiv, 2008).

вела дословце невероватан развој), док двоје српских историчара – Љубинка Шкодрић и Владимир Петровић нису пружили целовит и систематичан преглед стања и перспектива које нуди дигитална историја.¹⁶ Нешто раније проблемом дигиталне историје почела је да се бави Биљана Шимуновић Бешлин, професорка Филозофског факултета у Новом Саду, која је овој теми посветила сајт *Како се пише дигитална историја* и засновала (за сада изборни) предмет *Основи дигиталне историје*, једини те врсте у студијским програмима катедри и одсека за историју у Србији.¹⁷

Иако се и даље није конституисала у посебну дисциплину, дигитална историја је ипак присутна у српској историографији у неколико основних видова. Прво, практично све водеће институције српске историографије, у првом реду историјски институти и архиви, имају своје веб сајтове на којима се налазе подаци о сарадницима, пројектима, научном животу и актуелним издањима. Друго, све поменуте институције своје научне часописе издају не само у штампаном већ и у дигиталном облику, док су неке од њих приступиле и ретроидигитализацији старијих годишта периодике. Поједини часописи имају чак и своје властите веб-сајтове попут часописа *Токови историје*¹⁸ у издању Института за новију историју Србије и часописа *Историја 20. века*¹⁹ у издању Института за савремену историју на којима су доступна сва ретроидигитализована годишта – од првог до најновијег броја. Ово су примери одличне праксе коју, несумњиво, треба да следе и друге институције.

16 Ljubinka Škodrić, Vladimir Petrović, „Digitalna istorija: geneza, oblici i perspektive“, *Istorija 20. veka* 2/2020, 9–38.

17 <https://digitalnaistorija.wordpress.com/>

18 <https://tokovi.istorije.rs/>

19 <https://istorija20veka.rs/>

Проблем је, међутим, када је реч о оним часописима који представљају „пасторчад историографије“ – историографској периодици, која попут *Југословенског историјског часописа* или *Историјског гласника* нема правног наследника а тиме ни одговарајућу институцију (изузев Народне библиотеке Србије) која би је у скорије време дигитализовала. Ово је нарочито важно будући да су оба часописа представљала водеће форуме југословенске и српске историографије у другој половини 20. века. Коначно, чини се да је најдаље у развоју дигиталне историје отишао Институт за савремену историју, који је успоставио и посебан Дигитални центар „посвећен заштити историјског наслеђа и његовом представљању научној и најширој јавности на савремен начин“.²⁰ Осим репозиторијума у коме су похрањени радови сарадника Института, Дигитални центар припрема и колекције дигитализованих историјских извора који се односе на историју 20. века.

Концептуални оквири: између преовлађујуће културе позитивизма и теоријских иновација

У својим сећањима Васо Чубриловић, који је у деценијама после Другог светског рата усмеравао главни ток српског историографског дискурса, оценио је да је српска историографија од времена свога оснивања баштинила „позитивистички“ карактер – усмереност на утврђивање појединачних чињеница уз истовремено одсуство интереса за теоријске приступе и резултате других друштвених и хуманистичких наука.²¹ Иако давно изречена, ова оцена и даље није у потпуности

20 <https://isi.ac.rs/digitalni-centar/>

21 Васо Чубриловић, *Сећања* (Београд: Vukotić media, 2022), 413, 424–425.

изгубила на актуелности. Наиме, током 90-их година 20. века српска историографија, делећи судбину српског друштва, деловала је у условима изолације, сиромаштва, прекинутих веза са светом и снажног уплива ненаучне историографије и параисториографије у јавном говору.²² Поједини историчари, попут Ђорђа Станковића, нису пропустили да уоче изразито заостајање српске историографије у односу на главне токове савременог историјског мишљења. На мети његове критике нашла су се првенствено два карактеристична процеса који су наступили после „ентропије југословенског друштва“ – у првом реду провинцијализовање српске историографије тј. њено затварање у локалне оквире, а затим и феномен идеолошки подстакнутог ревизионизма српске и југословенске историје 20. века. Он је међу првима (ако не и први) указао на суштинску улогу масовних медија и тзв. „медијских историчара“ у обликовању историјске свести српског друштва.²³ У сличном духу српску историографију критиковали су и Мирослав Јовановић и Радивој Радић. Док је Јовановић њен највећи недостатак проналазио, пре свега, у њеној усредсређености на утврђивање нових чињеница, праћену континуираним одсуством интересовања за „развој историјског учења“ тј. за теорију и методологију историјске науке, Радић је своју пажњу усмерио на раширени феномен тзв. пара-

22 Predrag J. Marković, „Kako (ni)sмо пронашли „pravu istorijsku istinu“? Srpska istoriografija posle 1991. godine”, *Prispevki za novejšo zgodovino* 2/2004, 45–66; Latinka Perović, „Involucija srpske istoriografije“, *Prispevki za novejšo zgodovino* 2/2004, 11–17; Sima M. Ćirković, *Živeti sa istorijom. Tekstove odabrao i priredio Vlastimir Đokić* (Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2020), 419–426.

23 Đorđe Stanković, „Dihotomija istorijska nauke u Srbiji“, *Tokovi istorije* 4/2006, 221–240.

историографије у српском друштву.²⁴ Иако су ове критике несумњиво оправдане, српска историографија је упркос изразито неповољним друштвеним околностима у којима је деловала, успела не само да очува фундаменталне научне стандарде, већ и да оствари одређене теоријске и методолошке искоракe, ширећи видокруг на нове теме које су измицале пажњи историчара током ранијег раздобља.²⁵ Овај тренд настављен је и током прве две деценије 21. века и представља једно од упечатљивих обележја савремене српске историографије. Пре него што покушамо да представимо на којим подручјима историјског истраживања су остварене најзначајне иновације, неопходно је да скренемо пажњу на неколико чињеница.

На прелазу прве и друге деценије 21. века српска историографија остала је без неколицине историчара, који су са изразитим научним набојем од касних 60-их година 20. века испољавали снажна модернизацијска стремљења и истицали важност теоријског образовања, интердисциплинарности и ширења предмета историјске науке на подручја друштвене, економске и интелектуалне историје – у тежњи, како су говорили, за постизањем идеала „тоталне историје“. Реч је о Сими Ђирковићу (1929–2009), Чедомиру Попову (1936–2012), Андреју Митровићу (1937–2013), Милораду Екмечићу (1928–2015) и Ђорђу Станковићу (1944–2017). Иако

24 Мирослав Јовановић, Радивој Радић, *Криза историје: српска историографија и друштвени изазови краја 20. и почетка 21. века* (Београд: Удружење за друштвену историју, 2009); Радивој Радић, *Срби пре Адама и после њега. Историја једне злоупотребе: слово против „новоромантичара“* (Београд: Стубови културе, 2003¹; Београд: Еволута, 2018⁵).

25 Predrag J. Marković, Nataša Milićević. „Serbian Historiography in the Time of Transition: a Struggle for Legitimacy“, *Istorija 20. veka* 1/2007, 145–166.

њихов научни допринос, као и допринос генерације српских историчара којој су они припадали тек чека критичко вредновање, несумњиво је да су они пресудно допринели очувању научног етоса српске историографије и њеном теоријском и методолошком развоју.²⁶ Међутим, научни стандарди које су они поставили и даље нису превазиђени нити су постали „општа места“ у образовању и раду српских историчара. Исто тако, ни њихова модернизацијска стремљења никада нису постала *mainstream* српске историографије, која је једним делом, све до данас, сачувала своју традиционалистичку физиономију, док су иновативни приступи и даље одлика мањине српских историчара. Због тога не изненађује да иако је прошло више од пола stoleћа од када је Жак Ле Гоф изразио сумњу да је „политичка историја још увек кичма историје“,²⁷ да она и даље представља доминантно усмерење у савременој српској историографији. Овакав приступ нарочито је уочљив у интерпретацији српске и југословенске историје у 19. и 20. веку и усмерен је на историју политичких странака и институција, биографије истакнутих личности политичког живота и историју дипломатских односа. Ово усмерење одликује готово несавладива количина новооткривених чињеница које, неретко, нису интерпретиране унутар ширег друштвеног контекста. Можда најупадљивији пример оваквог типа политичке историје јесте историја дипломатских односа у свом „тврдом“ позитивистичком

26 Уп. Михаел Антоловић, *Чедомир Попов. Интелектуална биографија* (Нови Сад: Матица српска, 2021), 56–58; Michael Antolović, Biljana Šimunović Bešlin, „History as Vallis Aurea. Đorđe Stanković and the Modernization of Serbian Historiography“, *Tokovi istorije* 3/2018, 109–145.

27 Jacques Le Goff, „Is Politics Still the Backbone of History?“, *Daedalus* 1/1971, 1–19.

издању схваћена као историја великих личности међународне политике и њихових међусобних односа. Она је несумњиво легитимна, али као облик антикварног односа према прошлости данас једва да икога занима, а велико је питање да ли је с обзиром на динамичне друштвене промене икоме и потребна. Наиме, ако таква историја губи из вида покретачке чиниоце историјског развоја (што најчешће и јесте случај) а проналази их једино у мотивима, жељама, хтењима и плановима „великих личности“, онда таква историографија оправдано побуђује сумњу у свој смисао и сврху. Ипак, не улазећи на овом месту дубље у проблеме дипломатске историје, оно што свакако заслужује пажњу када је реч о овом историографском жанру јесте критичко приређивање архивских извора, нарочито из домена спољне политике. После више деценија окончано је приређивање едиције *Документи о спољној политици Краљевине Србије 1903–1914*, Архив Србије је успоставио едицију *Историја српске дипломатије – документа* у којој је до сада објављено 18 томова дипломатских извештаја. И Архив Југославије убрзано издаје едицију извора под називом *Извештаји Министарства иностраних послова Краљевине Југославије*. Приређивачи/уредници појединих томова у поменутих едицијама су најчешће истакнути историчари-специјалисти за историју 19. и 20. века.

Када је реч о иновативним правцима у српској историографији, свакако најразвијенију област истраживања представља друштвена историја, која се унутар заједнице српских историчара етаблирала тек током 90-их година, у време када је већ увелико „изашла из

моде“ у великим светским историографијама.²⁸ Изворно потекла из круга историчара окупљених око Андреја Митровића и *Годишњака за друштвену историју* (покренутог 1994. године), друштвена историја остварила је ванредно значајне помаке у истраживању српског друштва већином у 20. веку. Најзначајнији представници друштвене историје јесу Предраг Ј. Марковић (уједно и пионир ове дисциплине својим књигама о друштвеној историји Београда у међуратном раздобљу, као и у времену „раног социјализма“),²⁹ те Наташа Милићевић и Ивана Добривојевић, ауторке капиталних монографија о односу југословенских власти према српском грађанству, односно, трансформацији српског аграрног друштва после Другог светског рата.³⁰ Из друштвене историје развила се и историја приватног живота, која се као област истраживања потврдила током прве деценије 21. века објављивањем петотомне едиције *Приватни живот код Срба*. Конципирана према моделу француског изворника под уредништвом Жоржа Дибија и Филипа Аријеса, ова волуминозна едиција окупила је мноштво

28 Predrag J. Marković, Nataša Milićević. „Serbian Historiography in the Time of Transition: a Struggle for Legitimacy“, 157.

29 Predrag J. Marković, *Beograd i Evropa: 1918-1941. Evropski uticaji na proces modernizacije Beograda* (Beograd: Savremena administracija, 1992); Предраг Ј. Марковић, *Београд између Истока и Запада 1948-1965* (Београд: Службени лист СРЈ, 1996); Predrag J. Marković, *Trajnost i promena. Društvena istorija socijalističke i postsocijalističke svakodnevice u Jugoslaviji i Srbiji* (Beograd: Službeni glasnik, 2007); Предраг Ј. Марковић, *Лишће и прашина: историографски есеји* (Београд: Архипелаг; Институт за савремену историју, 2012); Predrag J. Marković, *Istorijske (ne)prilike: iskustva prošlosti u tumačenju sadašnjosti* (Beograd: Arhipelag, 2018).

30 Наташа Милићевић, *Југословенска власт и српско грађанство 1944-1950* (Београд: ИНИС, 2009); Ivana Dobrivojević, *Selo i grad: transformacija agrarnog društva Srbije 1945-1955* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2013).

историчара тада већином млађе и средње генерације.³¹ Чини се да је после објављивања ове едиције друштвена историја, заједно са историјом приватног живота и историјом свакодневице, коначно постала легитимни предмет истраживања у српској историографији, будући да су уследили бројни радови који су даље ширили предмет истраживања. У првом реду, реч је о историји жена и рода која је (пре)дуго остајала изван видокруга српских историчара и историчарки. Током 90-их година 20. века, захваљујући радовима Ане Столић,³² Иване Добривојевић,³³ Љубинке Шкодрић,³⁴ Иване Пантелић³⁵ и других ауторки, она је такође постала важно усмерење у савременој српској историографији. На таласу који је, условно речено, донео друштвеноисторијски

31 *Приватни живот у српским земљама средњег века*, прир. Смиља Марјановић-Душанић, Даница Поповић (Београд: Clio, 2004); *Приватни живот у српским земљама у освит модерног доба*, прир. Александар Фотић (Београд: Clio, 2006); Мирослав Тимотијевић, *Рађање модерне приватности. Приватни живот Срба у Хабзбуршкој монархији од краја 17. до почетка 19. века* (Београд: Clio, 2006); *Приватни живот код Срба у деветнаестом веку: од краја осамнаестог века до почетка Првог светског рата*, прир. Ана Столић и Ненад Макуљевић (Београд: Clio, 2006); *Приватни живот код Срба у двадесетом веку*, прир. Милан Ристовић (Београд: Clio, 2007).

32 Ана Столић, *Сестре Српкиње. Појава покрета за еманципацију жена и феминизма у Краљевини Србији* (Београд: Evoluta, 2015).

33 Ivana Dobrivojević Tomić, *Između nebrige i neznanja: žene, seksualnost i planiranje porodice u Jugoslaviji 1918–1991* (Beograd: Arhipelag; Institut za savremenu istoriju, 2022).

34 Љубинка Шкодрић, *Жена у окупираној Србији: 1941–1944* (Београд: Архипелаг; Институт за савремену историју, 2020).

35 Ivana Pantelić, *Partizanke kao građanke. Društvena emancipacija partizanki u Srbiji 1945–1953* (Beograd: Institut za savremenu istoriju; Evoluta, 2011); Ивана Пантелић, *Успон и пад “прве другарице” Југославије: Јованка Броз и српска јавност 1952–2013* (Београд: Службени гласник, 2018).

преокрет, отворене су и теме попут историје религије, хришћанства и различитих религијских покрета (Радмила Радић),³⁶ друштвене елите (Љубинка Трговчевић, Миле Бјелајац),³⁷ образовних и културних институција (Драгомир Бонџић, Радина Вучетић),³⁸ културне историје југословенског друштва укључујући и поп и рок културу (Радина Вучетић, Зоран Јањетовић, Александар Раковић),³⁹ производње и дистрибуције опојних дрога (Владан Јовановић),⁴⁰ алтернативних животних стилова попут нудизма (Александар Раковић)⁴¹ итд. Иако је поменути развој несумњиво био подстакнут рецепцијом различитих видова западноевропске друштвене исто-

-
- 36 Радмила Радић, *Народна веровања, религија и спиритизам у српском друштву 19. и у првој половини 20. века* (Београд: Институт за новију историју Србије, 2009); Радмила Радић, *Мисија британске Хришћанске заједнице младих људи у Краљевини Југославији* (Београд: Институт за новију историју Србије, 2019).
- 37 Љубинка Трговчевић, *Планирана елита. О студентима из Србије на европским универзитетима у 19. веку* (Београд: Историјски институт; Службени гласник, 2003); Миле Бјелајац, *Генерали и адмирални Краљевине Југославије 1918-1941. Студија о војној елити и биографски лексикон* (Београд: ИНИС, 2004).
- 38 Dragomir Bondžić, *Beogradski univerzitet 1944-1952* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2004); Драгомир Бонџић, *Универзитет у социјализму. Високо школство у Србији 1950-1960* (Београд: Институт за савремену историју, 2010); Радина Вучетић, *Европа на Калемегдану: "Цвијета Зузорић" и културни живот Београда 1918-1941* (Београд: Институт за новију историју Србије, 2003).
- 39 Radina Vučetić, *Koka-kola socijalizam: amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka* (Beograd: Službeni glasnik, 2012); Zoran Janjetović, *Od »Internacionale« do komercijale. Popularna kultura u Jugoslaviji 1945-1991* (Beograd: INIS, 2011); Александар Раковић, *Рокенрол у Југославији 1956-1968. Изазов социјалистичком друштву* (Београд: Архипелаг 2011).
- 40 Vladan Jovanović, *Opijum na Balkanu: proizvodnja i promet opojnih droga 1918-1941* (Zagreb: AGM, 2020).
- 41 Александар Раковић, *Југославија и натуралистичка култура* (Београд: Catena mundi, 2020).

рије, свакако ваља напоменути да је и она најугицајнија међу њима, француска школа Анала, непосредну рецепцију првенствено доживела у кругу српских медијевиста. Реч је о историји менталитета или тзв. историји „на трећем нивоу“ која је најизразитија у радовима Смиље Марјановић-Душанић.⁴² Рецепцију је доживела и историјска антропологија, како међу медијевистима (Станоје Бојанин)⁴³, тако и међу нововековцима (Александра Вулетић, Божица Младеновић).⁴⁴

За разлику од широко присутне друштвене историје са различитим нагласцима, економска историја, упркос постојању Удружења за привредну историју, јесте дисциплина која једва да је присутна у српској историографији. Изузетак од овог правила представља изванредна студија Марије Обрадовић посвећена процесу приватизације у Србији током последње деценије 20. и прве деценије 21. века.⁴⁵ Када је реч о сећању и политици историје (темама које су доживеле истински бум унутар светске историографије током последњих деценија), њима су се у српском културном кругу првен-

42 Смиља Марјановић-Душанић, *Свети краљ: култ Стефана Дејанског* (Београд: САНУ, Балканолошки институт; Слио, 2007); Смиља Марјановић-Душанић, *Свето и пропадљиво: тело у српској хагиографској књижевности* (Београд: САНУ, Балканолошки институт; Слио, 2017).

43 Станоје Бојанин, *Време празника и доколице у Србији Немањића* (Београд: Liber novus, 2018).

44 Александра Вулетић, *Брак у Кнежевини Србији* (Београд: Завод за уџбенике, 2008); Божица Младеновић, *Породица у Србији у Првом светском рату* (Београд: Историјски институт, 2006).

45 Marija Obradović, *Hronika tranzicijskog groblja: privatizacija društvenog kapitala u Srbiji 1989-2012. Ekonomsko-istorijska analiza* (Beograd: Nova srpska politička misao; Institut za noviju istoriju Srbije, 2017).

ствено бавили филозофи, социолози и историчари уметности, са изузетком Олге Манојловић Пинтар.⁴⁶

Нешто боља ситуација је са историјом идеја/интелектуалном историјом. Вероватно најиновативније дело на овом подручју је колективна монографија *Србија 1903–1914. Историја идеја* под уредништвом Милоша Ковића. Реч је о ретком подухвату у српској историографији, који је следећи интердисциплинарни приступ окупио бројне ауторе из историографије и хуманистичких дисциплина у намери да представи интелектуалну историју српског друштва на почетку 20. века.⁴⁷ Историји идеја, или тачније појмова, посвећена је и студија Владимира Петровића о развоју концепта етничког чишћења, која по предмету и приступу представља потпуну новину у српској историографији.⁴⁸ Жанру интелектуалне историје, тачније историје интелектуалаца припадају и биографије Божидара Марковића и Милана Грола из пера Мире Радојевић, студија Мирослава Перишића о образовању југословенске интелигенције на европским универзитетима, студија Бранке Прпе о односу српских интелектуалаца према Краљевини СХС, као и Косте Николића и Слободана Селинића о међусобним везама српске књижевности и политике, односно о „језичким сукобима“ у социјалистичкој Југославији.⁴⁹

46 Olga Manojlović Pintar, *Arheologija sećanja. Spomenici i identiteti u Srbiji 1918-1989* (Београд: Удружење за друштвену историју; Ћигоја штампа, 2014).

47 Михаел Антоловић, „Ка реструктурирању друштвеног сећања – европске идеје и српско друштво (1903–1914). Осврт на књигу Срби 1903–1914. Историја идеја“, *Летонис МС* 498,6/2016, 856–870.

48 Vladimir Petrović, *Etničko čišćenje: geneza koncepta* (Београд: Институт за савремену историју; Архипелаг, 2019).

49 Мира Радојевић, *Научник и политика, Политичка биографија Божидара В. Марковића* (Београд: Филозофски факултет,

Када је реч о општој (европској и светској) историји, остварени су одређени помаци, иако не тако свеобухватни као у домену изучавања српске и југословенске историје. Наиме, на овом месту није наодмет подсетити на речи Милорада Екмечића да је општа историја увек представљала занемарено (а дуго времена и сасвим непостојеће) подручје истраживања у српској историографији.⁵⁰ Утолико су резултати остварени на овом подручју вреднији. У првом реду уочљив је пораст интересовања српских историчара за историју великих европских земаља попут Русије/СССР-а, Хабзбуршке и Османске империје, те Велике Британије и Француске. Захваљујући истраживањима Сава Живанова, Душка М. Ковачевића, Мирослава Јовановића и Александра Животића попуњене су еклатантне празнине у српској историографији када је реч о руској и совјетској историји од средине 19. до краја 20. века, као и о руској емиграцији на Балкану.⁵¹ Истовремено се са правом може говорити

2007); Мира Радојевић, *Милан Грол* (Београд: “Филип Вишњић”, 2014); Мирослав Перишић, *Од Стаљина ка Сартру. Формирање југословенске интелигенције на европским универзитетима 1945-1958* (Београд: Институт за новију историју Србије, 2008); Branka Prpa, *Srpski intelektualci i Jugoslavija 1918-1929* (Beograd: Clio, 2018); Коста Николић, *Српска књижевност и политика 1945-1991. Главни токови* (Београд: Завод за уџбенике, 2012); Слободан Селинић, *Србија и језички сукоб у Југославији 1967* (Београд : Институт за новију историју Србије, 2017).

50 Михаел Антоловић, Чедомир Попов. *Интелектуална биографија*, 70.

51 Сава Живанов, *Пад руског царства*, I-II (Београд: Нолит, 2007); Сава Живанов, *Русија 1917*, I-II (Београд: Нолит, 2009); Сава Живанов, *Црвени октобар*, I-II (Београд: Службени гласник, 2012); Душко М. Ковачевић, *Историја спољне политике Руске империје 1801-1917* (Београд: Завод за уџбенике, 2019); Душко М. Ковачевић, *Историја Совјетског Савеза: од рушења руске империје до распада совјетске империје 1917-1991* (Нови Сад:

и о успостављању „хабзбуршких студија“ – непуних сто година после распада Хабзбуршке монархије појавиле су се прве монографије српских историчара посвећене овој теми. Реч је о биографији Евгенија Савојског из пера Бранка Бешлина, те о историји Хабзбуршке монархије током Раног новог века коју је написао Золтан Ђере. Истовремено је објављен и српски превод универзитетског приручника *Хабзбуршка монархија 1618–1815*, чији је аутор Чарлс Инграо.⁵² Будући да су сва три дела објављена 2014. ова година се може са правом сматрати за *annus mirabilis* хабзбуршких студија у српској историографији. Релативно снажан развој забележен је и на подручју османистике (Мирослав Павловић),⁵³ док се историјом Велике Британије и Француске студиозно баве Милош Ковић, Александар Раствовић, Александра Колаковић и Биљана Стојић.⁵⁴ Отварање нових тема одликује и радове Милана Ристовића посвећене спољ-

Матица српска, 2023); Мирослав Јовановић, *Руска емиграција на Балкану 1920-1940* (Београд: Чигоја штампа, 2006); Александар Животић, *Московски гамбит: Југославија, СССР и продор Трећег рајха на Балкан 1938-1941* (Београд: СЛЮ, 2020).

- 52 Бранко Бешлин, *Евгеније Савојски и његово доба* (Нови Сад: Матица српска, 2014); Györe Zoltán, *Habzburška monarhija 1526–1792* (Novi Sad: Filozofski fakultet, 2014); Čarls Ingrao, *Habzburška monarhija 1618–1815* (Beograd: Res Publica, Novi Sad: Centar za regionalizam, 2014).
- 53 Мирослав Павловић, *Смедеревски санџак 1739-1788. Војно-административно уређење* (Нови Сад: Матица српска, 2017); Мирослав Павловић, *На граници ислама: свет османске европске провинције у 18. веку* (Нови Сад: Филозофски факултет, 2023).
- 54 Милош Ковић, *Дизраели и источно питање* (Београд: Слио, 2007); Александар Раствовић, *Велика Британија и Косовски вилајет 1877-1912. године* (Београд: Завод за уџбенике, 2015); Александра Колаковић, *У служби отаџбине. Сарадња француских и српских интелектуалаца 1894-1914* (Београд: Институт за политичке студије, 2016); Биљана Стојић, *Француска и Балкански ратови 1912-1913* (Београд: Историјски институт, 2017).

нополитичким односима Краљевине Југославије са фашистичком Италијом, југословенско-турским односима током Другог светског рата, те односом социјалистичке Југославије према грађанском рату у Грчкој.⁵⁵

Велику тему српске историографије током претходне деценије представљао је и Први светски рат – обележавање његове стогодишњице пружило је непосредан подстицај обнављању историографског интереса за ове историјске догађаје и процесе са којима је отпочело „кратко 20. stoleће“. У непрегледном мноштву објављене научне, публицистичке, мемоарске и аутобиографске литературе, те историјских извора различитог карактера, својом иновативношћу истичу се радови посвећени Српској православној цркви (Радмила Радић),⁵⁶ Младој Босни (Милош Војиновић),⁵⁷ друштвеној историји Србије у Првом светском рату и култури сећања која га је пратила (Данило Шаренац),⁵⁸ као и раширеном тренду ревизије одговорности за избијање Првог светског рата (Миле Бјелајац).⁵⁹ Свакако је важно напоменути да се

55 Милан Ристовић, *Mussolini ante portas. Италијански фашизам и југословенско суседство 1919-1925* (Београд: Службени гласник, 2021); Milan Ristović, *Turska osmatračnica: jugoslovensko-turski odnosi u Drugom svetskom ratu i njihov balkanski kontekst* (Београд: Ћигоја штампа; Удружење за друштвену историју, 2013); Милан Ристовић, *На прагу Хладног рата. Југославија и грађански рат у Грчкој: 1945-1949* (Београд: Филозофски факултет, 2016).

56 Радмила Радић, *Српска црква у Великом рату 1914-1918* (Београд: Филип Вишњић; Гацко: СПКД Просвјета, 2014).

57 Милош Војиновић, *Политичке идеје Младе Босне* (Београд: “Филип Вишњић”, 2015).

58 Данило Шаренац, *Топ, војник и сећање. Први светски рат и Србија 1914-2009* (Београд: Институт за савремену историју, 2014).

59 Миле Бјелајац, *1914-2014: Зашто ревизија? Старе и нове контроверзе о узроцима Првог светског рата* (Београд: Медија центар „Одбрана“, 2014).

коначно приступило научно заснованом утврђивању демографских губитака Србије током Великог рата. Другу велику тему представља историја Југославије, коју истражује бар трећина активних српских историчара. Приметна је све мања заинтересованост за међуратно раздобље и преусмеравање истраживачких интересовања ка Другом светском рату и када је реч о спољној политици, нарочито ка историји социјалистичке Југославије.⁶⁰ Међутим, проблем распада Југославије, упркос важности теме, све до скора је према речима Мире Радојевић изазивао зазор код већине српских историчара.⁶¹ Изузетак од овог правила представља Коста Николић. Захваљујући огромној количини доступних извора насталих радом Хашког трибунала (али и немалој интелектуалној храбрости), он је објавио прва три тома капиталне студије *Југославија, последњи дани: 1989–1992.* о распаду Југославије и грађанском рату који је уследио.⁶²

Ревизионизам као линија раздвајања

Проучавање историје Југославије нераскидиво је повезано са питањем тзв. историографског ревизионизма тј. реинтерпретације њене историјске улоге, па и самог смисла југословенског пројекта.⁶³ Ово питање – за или против ревизије – представља једну од

60 Mira Radojević, „Iskušenja savremene srpske historiografije”, *Studia Balkanica Bohemo-Slovaca* 7/2017, 65–78.

61 Исто.

62 Коста Николић, *Југославија, последњи дани 1989–1992*. Књ. 1: „Сви Срби у једној држави“; Књ. 2: Људи мржње, земља смрти; Књ. 3: Разарање државе, стварање држава (Београд: Службени гласник, 2018, 2020, 2022).

63 Уп. Коста Николић, Бојан Димитријевић, „Раскрснице савремене српске историографије“, *Историја 20. века* 1/2002, 175–188; Миле Бјелајац, „Српска историографија данас – тематски разговори“, *Токови историје* 1/2018, 161–175.

најоштријих линија раздвајања не само међу српским историчарима-специјалистима за југословенску историју, већ и међу интелектуалцима уопште. Није реч о феномену специфичном искључиво за српско друштво и његову историографију, већ је то део ширег процеса ревизије историје који представља непосредну последицу тектонских промена у глобалном поретку моћи које су наступиле током 90-их година 20. века. Наиме, после пропасти комунистичке „утопије на власти“ и суверене преваге неолибералне теорије и праксе у глобалним оквирима – оног политичког пројекта који је Френсис Фукујама славодобитно (и потпуно непромишљено) означио као „крај историје“ – наступила је реинтерпретација историје 20. века. Када је реч о српској историји, ревизија се понајвише односи на неколико питања – оправданост стварања Југославије, колаборацију у Другом светском рату и оцену револуционарног партизанског и ројалистичког равногорског покрета, послератну репресију коју је у обрачуну са стварним или замишљеним непријатељима спроводио комунистички режим, улогу Јосипа Броза Тита, унутрашње (федеративно) уређење социјалистичке Југославије, те одговорност за распад Југославије. У суштини, реч је о супротстављеним погледима, *pro et contra*, на како је то својевремено лапидарно изрекао Бранко Петрановић – „југословенско искуство српске националне интеграције“. Иако повремено подстиче жучне расправе, ревизионизам схваћен као преиспитивање резултата и интерпретација претходних генерација историчара представља саставни део „заната историчара“ и, важно је истаћи, није нужно условљен (мада, наравно, може да буде) открићем раније непознатих извора. Напротив, добро је позната чињеница да је „стајна тачка“ тј. скуп уверења, вредности и норми посредством којих

историчари процењују прошлост нужно детерминисана општим друштвеним условима у којима они делују. У зависности од тога како се друштво мења, мења се и „стајна тачка“ историчара, те је стога историографија нужно и сама друштвено и културноисторијски условљена и попут свих хуманистичких дисциплина није нити треба да буде „строга наука“. Ово посебно имајући у виду да је начело научне објективности у хуманистици могуће једино на нивоу утврђивања елементарних чињеница. Јасно је да је ревизија иманентна самој суштини историографије, јер би у супротном могла саму себе да укине. Стога постојање различитих интерпретација појединих историјских појава, догађаја и процеса – нарочито оних са далекосежним последицама – представља „нормално стање“ сваке развијене историографије. Дobar пример који потврђује овај суд представља историографија о Француској револуцији, о којој су током пуна два века истовремено постојале посве опречне интерпретације – од тога да она представља час рођења модерне Француске и читавог модерног света до тога да је она била штетно „исклизнуће“ из нормалног тока француске историје. Плурално и демократско друштво нужно изискује и плуралну историографију у којој ће постојати различити, па и посве опречни погледи на поједине историјске појаве. Коначно, историографски ревизионизам неопходно је разликовати од фалсификовања историје и негационизма. Осим што су увек подстакнути ваннаучним мотивима они слично распрострањеним теоријама завере представљају најчешћи облик параисториографије у јавном простору.

Перспективе

Имајући у виду поменуто остварења која представљају само део иновативних резултата српске исто-

риографије током минуле две деценије, несумњиво је да је она у протеклом периоду забележила ванредно динамичан и иновативан развој. Отворена су многа бројна, раније занемарена подручја истраживања и наступило прихватање појединих утицајних школа у савременом историјском мишљењу. С друге стране, упадљив је и изразито скроман (а у многим случајевима и непостојећи) утицај значајних усмерења у савременој историографији. У прилог ове тврдње говори чињеница да о утицају постмодерног мишљења на историографију постоје свега три рада, о јавној историји два, о дигиталној и глобалној историји по један рад, док радови домаћих аутора о историји емоција, историји дискурса, историји читања и медија и даље не постоје. Исто тако, компаративна историја, веома присутна у светској историографији, једва да је присутна у српској историографији која је читаве области истраживања – попут културне историје, историје науке, те историје друштвених и политичких идеја – препустила историчарима књижевности и уметности, филозофима, социолозима и политиколозима. Ово је, по свој прилици, последица неколико утицајних чинилаца: прво, упоредо са отварањем према иновативним потенцијалима које нуди савремена историографија, у српској историографији је и даље веома снажно традиционалистичко разумевање историје са тежиштем на политичкој историји и историји дипломатије уз пратећу фетишизацију архивске грађе и занемаривање бројних других историјских извора; друго, теорија и методологија историјске науке, као и историја историографије не представљају предмет систематског изучавања;⁶⁴ треће,

64 Изузетак изнова представља Коста Николић са својом монографијом: *Прошлост без историје. Полемике у југословенској историографији 1961–1991* (Београд: Институт за савремену историју, 2003). Такође и: Mile Bjelajac, Gordana Krivokapić-Jović,

упадљиво је одсуство интердисциплинарности која подразумева солидно образовање историчара из неколико друштвених или хуманистичких дисциплина.

Закључујући поглед на савремену српску историографију, сматрамо да превазилажење наведених слабости представља нужан предуслов за њен даљи развој и позиционирање не само унутар корпуса хуманистичких дисциплина, већ и унутар друштва у коме делује. Ово посебно имајући у виду ниско друштвено вредновање хуманистике у целини и последичну кризу са којом се она суочава. Осим тога, иако спада у тзв. „мале историографије“, српска историографија несумњиво поседује потенцијале за укључивање у главне токове светске историографије. Ипак, да би се овај циљ остварио неопходно је солидно познавање барем најутицајнијих теоријско-методолошких усмерења која одликују савремену историографију, што представља предуслов за публикавање на енглеском језику, пре свега прегледних радова који на језгровит начин сумирају резултате обимнијих истраживања. Само на такав начин резултати српске историографије постаће саставни део светске историографије, будући да све оно што није објављено на енглеском језику бива, практично, невидљиво унутар глобалне заједнице историчара (што се односи не само на мање језике попут српског већ и на „велике“ попут немачког, француског или италијанског). Напослетку, имајући у виду свеобухватни преображај који се одвија у свим областима друштва под непосредним утицајем свеprisутних дигиталних медија, српска историогра-

Prilozi iz naučne kritike – srpska istoriografija i svet. Uticaj jugoslovenske krize na stranu i domaću istoriografiju (Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2011); *Методолошки изазови историјске науке*, ур. Здравко Делетић, Далибор Елезовић (Косовска Митровица: Филозофски факултет, 2018).

фија би морала, како би одговорила своје друштвеном позиву, да се прилагоди мултимедијалном окружењу у коме делује. Осим посвећености истраживању, она би у подједнакој мери требало да се посвети и континуираној дисеминацији историјских знања као основи за артикулацију историјске културе српског друштва са становишта научне рационалности. Будући да је у постизању овог циља од кључне важности квалитет историјских садржаја, који се посредством дигиталних медија презентују у јавној сфери, систематско бављење јавном и дигиталном историјом представља *conditio sine qua non* будућег развоја српске историографије.

Sources and Literature

- Antolović, Michael. Biljana Šimunović Bešlin. „History as Vallis Aurea. Đorđe Stanković and the Modernization of Serbian Historiography“. *Tokovi istorije* 3/2018, 109–145.
- Antolović, Mihael. „Ka restrukturiranju društvenog sećanja – evropske ideje i srpsko društvo (1903–1914). Osvrt na knjigu Srbi 1903–1914. Istorija ideja“. *Letopis MS* 498,6/2016, 856–870. (Cyrillic)
- Antolović, Mihael. *Čedomir Popov. Intelektualna biografija*. Novi Sad: Matica srpska, 2021. (Cyrillic)
- Bešlin, Branko. *Evgenije Savojski i njegovo doba*. Novi Sad: Matica srpska, 2014. (Cyrillic)
- Bjelajac, Mile, Gordana Krivokapić-Jović. *Prilozi iz naučne kritike – srpska historiografija i svet. Uticaj jugoslovenske krize na stranu i domaću historiografiju*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2011.
- Bjelajac, Mile. „Srpska historiografija danas – tematski razgovori“. *Tokovi istorije* 1/2018, 161–175. (Cyrillic)
- Bjelajac, Mile. *1914-2014: Zašto revizija? Stare i nove kontroverze o uzrocima Prvog svetskog rata*. Beograd: Medija centar „Obrana“, 2014. (Cyrillic)
- Bjelajac, Mile. *Generali i admirali Kraljevine Jugoslavije 1918-1941. Studija o vojnoj eliti i biografski leksikon*. Beograd: INIS, 2004. (Cyrillic)
- Bojanin, Stanoje. *Vreme praznika i dokolice u Srbiji Nemanjića*. Beograd: Liber novus, 2018. (Cyrillic)

- Bondžić, Dragomir. *Beogradski univerzitet 1944-1952*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2004.
- Bondžić, Dragomir. *Univerzitet u socijalizmu. Visoko školstvo u Srbiji 1950-1960*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2010. (Cyrillic)
- Ćirković, Sima M. *Živeti sa istorijom*. Tekstove odabrao i priredio Vlastimir Đokić. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2020.
- Čubrilović, Vaso. *Sećanja*. Beograd: Vukotić media, 2022. (Cyrillic)
- Deletić, Zdravko i Dalibor Elezović (ur). *Metodološki izazovi istorijske nauke*. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet, 2018. (Cyrilic)
- Dobrivojević Tomić, Ivana. *Između nebrige i neznanja: žene, seksualnost i planiranje porodice u Jugoslaviji 1918–1991*. Beograd: Arhipelag; Institut za savremenu istoriju, 2022.
- Dobrivojević, Ivana. *Selo i grad: transformacija agrarnog društva Srbije 1945-1955*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2013.
- Društvene i humanističke nauke u Srbiji*, ur. Ljubomir Maksimović i Goran Bašić. Beograd: SANU; Institut društvenih nauka, 2022. (Cyrillic)
- Gudac Dodić, Vera, *Žena u socijalizmu*, INIS, Beograd 2006
- Györe, Zoltán. *Habzburška monarhija 1526–1792*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2014.
- Ingrao, Čarls. *Habzburška monarhija 1618–1815*. Beograd: Res Publica, Novi Sad: Centar za regionalizam, 2014.
- Janjetović, Zoran. „On Lists, Indexes, and Quality: Is there a Connection?“. *Tokovi istorije* 3/2020, 193–207.
- Janjetović, Zoran. *Od »Internacionale« do komercijale. Popularna kultura u Jugoslaviji 1945-1991*. Beograd: INIS, 2011.
- Jovanović, Miroslav, Radivoj Radić. *Kriza istorije: srpska historiografija i društveni izazovi kraja 20. i početka 21. veka*. Beograd: Udruženje za društvenu istoriju, 2009. (Cyrillic)
- Jovanović, Miroslav. *Ruska emigracija na Balkanu 1920-1940*. Beograd: Čigoja štampa, 2006. (Cyrillic)
- Jovanović, Vladan. *Opijum na Balkanu: proizvodnja i promet opojnih droga 1918-1941*. Zagreb: AGM, 2020.
- Kastels, Manuel. *Uspón umreženog društva*. Beograd: Službeni glasnik, 2018.

- Kolaković, Aleksandra. *U službi otadžbine. Saradnja francuskih i srpskih intelektualaca 1894-1914*. Beograd: Institut za političke studije, 2016. (Cyrillic)
- Koller, Guido. *Geschichte digital. Historische Welten neu vermessen*. Stuttgart: Kohlhammer, 2016.
- Kovačević, Duško M. *Istorija Sovjetskog Saveza: od rušenja ruske imperije do raspada sovjetske imperije 1917-1991*. Novi Sad: Matica srpska, 2023. (Cyrillic)
- Kovačević, Duško M. *Istorija spoljne politike Ruske imperije 1801-1917*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2019. (Cyrillic)
- Kovačević, Ivan. *Antropologija između scijentizma i disolucije*. Beograd: Filozofski fakultet, 2010.
- Ković, Miloš. *Dizraeli i istočno pitanje*. Beograd: CLIO, 2007. (Cyrillic)
- Ladurie, Emmanuel Le Roy. *The Territory of the Historian*. Chicago: The University of Chicago Press, 1979.
- Le Goff, Jacques. „Is Politics Still the Backbone of History?“. *Daedalus* 1/1971, 1–19.
- Liessmann, Konrad Paul. *Teorija neobrazovanosti. Zablude društva znanja*. Zagreb: Jesenski i Turk, 2008.
- Mandić, Slobodan. *Kompjuterizacija i istoriografija: 1995-2005*. Beograd: Istarski arhiv, 2008.
- Manojlović Pintar, Olga. *Arheologija sećanja. Spomenici i identiteti u Srbiji 1918-1989*. Beograd: Udruženje za društvenu istoriju; Čigoja štampa, 2014.
- Marjanović-Dušanić, Smilja. *Sveti kralj: kult Stefana Dečanskog*. Beograd: SANU, Balkanološki institut; CLIO, 2007. (Cyrillic)
- Marjanović-Dušanić, Smilja. *Sveto i propadljivo: telo u srpskoj hagiografskoj književnosti*. Beograd: SANU, Balkanološki institut; CLIO, 2017. (Cyrillic)
- Marković, J. Predrag, Luka Filipović. „Kvantifikacija rezultata u društvenim i humanističkim naukama – citiranost kao merilo historiografskog dostignuća u slučaju Instituta za savremenu istoriju“. *Istorija 20. veka* 2/2021, 461–478.
- Marković, Predrag J. „Kako (ni)smo pronašli „pravu istorijsku istinu“? Srpska historiografija posle 1991. godine“. *Prispjevki za novejšo zgodovino* 2/2004, 45–66.

- Marković, Predrag J. *Beograd i Evropa: 1918-1941. Evropski uticaji na proces modernizacije Beograda*. Beograd: Savremena administracija, 1992.
- Marković, Predrag J. *Beograd između Istoka i Zapada 1948-1965*. Beograd: Službeni list SRJ, 1996. (Cyrillic)
- Marković, Predrag J. *Istorijske (ne)prilike: iskustva prošlosti u tumačenju sadašnjosti*. Beograd: Arhipelag, 2018.
- Marković, Predrag J. *Lišće i prašina: istoriografski eseji*. Beograd: Arhipelag; Institut za savremenu istoriju, 2012. (Cyrillic)
- Marković, Predrag J. *Trajnost i promena. Društvena istorija socijalističke i postsocijalističke svakodnevice u Jugoslaviji i Srbiji*. Beograd: Službeni glasnik, 2007.
- Marković, Predrag J., Nataša Milićević. „Serbian Historiography in the Time of Transition: a Struggle for Legitimacy“. *Istorija 20. veka* 1/2007, 145–166.
- Metodološki izazovi istorijske nauke*, ur. Zdravko Deletić i Dalibor Elezović. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet Univerziteta u Prištini, 2018. (Cyrillic)
- Milićević, Nataša. *Jugoslovenska vlast i srpsko građanstvo 1944-1950*. Beograd: INIS, 2009. (Cyrillic)
- Mladenović, Božica. *Porodica u Srbiji u Prvom svetskom ratu*. Beograd: Istorijski institut, 2006. (Cyrillic)
- Nikolić, Kosta, Bojan Dimitrijević. „Raskrsnice savremene srpske historiografije“. *Istorija 20. veka* 1/2002, 175–188. (Cyrillic)
- Nikolić, Kosta. *Jugoslavija, poslednji dani 1989–1992*. Knj. 1: „Svi Srbi u jednoj državi“; Knj. 2: Ljudi mržnje, zemlja smrti; Knj. 3: Razaranja države, stvaranje država. Beograd: Službeni glasnik, 2018, 2020, 2022. (Cyrillic)
- Nikolić, Kosta. *Prošlost bez istorije. Polemike u jugoslovenskoj historiografiji 1961–1991*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2003. (Cyrillic)
- Nikolić, Kosta. *Srpska književnost i politika 1945-1991. Glavni tokovi*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2012. (Cyrillic)
- Obradović, Marija. *Hronika tranzicijskog groblja: privatizacija društvenog kapitala u Srbiji 1989-2012. Ekonomsko-istorijska analiza*. Beograd: Nova srpska politička misao; Institut za noviju istoriju Srbije, 2017.

- Pantelić, Ivana. *Partizanke kao građanke. Društvena emancipacija partizanki u Srbiji 1945-1953*. Beograd: Institut za savremenu istoriju; Evoluta, 2011.
- Pantelić, Ivana. *Uspon i pad "prve drugarice" Jugoslavije: Jovanka Broz i srpska javnost 1952-2013*. Beograd: Službeni glasnik, 2018. (Cyrillic)
- Pavlović, Miroslav. *Na granici islama: svet osmanske evropske provincije u 18. veku*. Novi Sad: Filozofski fakultet, 2023. (Cyrillic)
- Pavlović, Miroslav. *Smederevski sandžak 1739-1788. Vojno-administrativno uređenje*. Novi Sad: Matica srpska, 2017. (Cyrillic)
- Perišić, Miroslav. *Od Staljina ka Sartru. Formiranje jugoslovenske inteligencije na evropskim univerzitetima 1945-1958*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2008. (Cyrillic)
- Perović, Latinka. „Involucija srpske historiografije“. *Prispevki za novejšo zgodovino* 2/2004, 11–17.
- Petrović, Vladimir. *Etničko čišćenje: geneza koncepta*. Beograd: Institut za savremenu istoriju; Arhipelag, 2019.
- Privatni život kod Srba u devetnaestom veku: od kraja osamnaestog veka do početka Prvog svetskog rata*, prir. Stolić Ana i Nenad Makuljević. Beograd: CLIO, 2006. (Cyrillic)
- Privatni život u srpskim zemljama srednjeg veka*, ur. Smilja Marjanović-Dušanić i Danica Popović. Beograd: CLIO, 2004. (Cyrillic)
- Privatni život u srpskim zemljama u osvit modernog doba*, prir. Aleksandar Fotić. Beograd: CLIO, 2006. (Cyrillic)
- Prpa, Branka. *Srpski intelektualci i Jugoslavija 1918-1929*. Beograd: Clio, 2018.
- Radić, Radivoj. *Srbi pre Adama i posle njega. Istorija jedne zloupotrebe: slovo protiv "novoromantičara"*. Beograd: Stubovi kulture, 2003¹; Beograd: Evoluta, 2018.⁵(Cyrillic)
- Radić, Radmila. *Misija britanske Hrišćanske zajednice mladih ljudi u Kraljevini Jugoslaviji*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2019. (Cyrillic)
- Radić, Radmila. *Narodna verovanja, religija i spiritizam u srpskom društvu 19. i u prvoj polovini 20. veka*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2009. (Cyrillic)
- Radić, Radmila. *Srpska crkva u Velikom ratu 1914-1918*. Beograd: Filip Višnjić; Gacko: SPKD Prosvjeta, 2014. (Cyrillic)

- Radojević, Mira. „Iskušenja savremene srpske istoriografije”. *Studia Balkanica Bohemo-Slovaca* 7/2017, 65–78.
- Radojević, Mira. *Milan Grol*. Beograd: “Filip Višnjić”, 2014. (Cyrillic)
- Radojević, Mira. *Naučnik i politika, Politička biografija Božidara V. Markovića*. Beograd: Filozofski fakultet, 2007. (Cyrillic)
- Raković, Aleksandar. *Jugoslavija i naturistička kultura*. Beograd: Catena mundi, 2020. (Cyrillic)
- Raković, Aleksandar. *Rokenrol u Jugoslaviji 1956-1968. Izazov socijalističkom društvu*. Beograd: Arhipelag 2011. (Cyrillic)
- Rastović, Aleksandar. *Velika Britanija i Kosovski vilajet 1877-1912. godine*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2015. (Cyrillic)
- Ristović, Milan (prir.). *Privatni život kod Srba u dvadesetom veku*. Beograd: CLIO, 2007. (Cyrillic)
- Ristović, Milan. *Mussolini ante portas. Italijanski fašizam i jugoslovensko susedstvo 1919-1925*. Beograd: Službeni glasnik, 2021. (Cyrillic)
- Ristović, Milan. *Na pragu Hladnog rata. Jugoslavija i građanski rat u Grčkoj: 1945-1949*. Beograd: Filozofski fakultet, 2016. (Cyrillic)
- Ristović, Milan. *Turska osmatračnica: jugoslovensko-turski odnosi u Drugom svetskom ratu i njihov balkanski kontekst*. Beograd: Čigoja štampa; Udruženje za društvenu istoriju, 2013.
- Sadžakov, Slobodan, Mihael Antolović, „Univerzitet i sablasti tržišta – neoliberalizma, ‘Bolonjska reforma’ i perspektive humanističkih disciplina“. U: *Moderni univerzitet. Od Humboltove do Bolonjske reforme*, ur. Mihael Antolović, Slobodan Sadžakov, 121–160. Sombor: Pedagoški fakultet, 2021.
- Salmi, Hannu. *What is Digital History?*. Malden, MA; Oxford, UK: 2022.
- Šarenac, Danilo. *Top, vojnik i sećanje. Prvi svetski rat i Srbija 1914-2009*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2014. (Cyrillic)
- Selinić, Slobodan. *Srbija i jezički sukob u Jugoslaviji 1967*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2017. (Cyrillic)
- Škodrić, Ljubinka, Vladimir Petrović. „Digitalna istorija: geneza, oblici i perspektive“. *Istorija 20. veka* 2/2020, 9–38.
- Škodrić, Ljubinka. *Žena u okupiranoj Srbiji 1941-1944*. Beograd: Arhipelag; Institut za savremenu istoriju, 2020. (Cyrillic)
- Sorokin, Pitirim A. *Fads and Foibles in Modern Sociology and Related Sciences*. Chicago: Henry Regnery Company, 1956.

- Stanković, Đorđe. „Dihotomija istorijska nauke u Srbiji“. *Tokovi istorije* 4/2006, 221–240.
- Stojić, Biljana. *Francuska i Balkanski ratovi 1912-1913*. Beograd: Istorijski institut, 2017. (Cyrillic)
- Stolić, Ana. *Sestre Srпкиnje. Pojava pokreta za emancipaciju žena i feminizma u Kraljevini Srbiji*. Beograd: Evoluta, 2015. (Cyrillic)
- Šumonja, Miloš. „Kvantifikacija u obrazovanju – uzroci i posledice“. u *Digitalni mediji, kultura i obrazovanje: konteksti, značenja, primena*, prir. Snežana Štrangarić, Marija Cvijetić Vukčević, Miloš Šumonja, 24–48. Sombor: Pedagoški fakultet, 2022.
- Timotijević, Miroslav. *Rađanje moderne privatnosti. Privatni život Srba u Habzburškoj monarhiji od kraja 17. do početka 19. veka*. Beograd: CLIO, 2006. (Cyrillic)
- Trgovčević, Ljubinka. *Planirana elita. O studentima iz Srbije na evropskim univerzitetima u 19. veku*. Beograd: Istorijski institut; Službeni glasnik, 2003. (Cyrillic)
- Vojinović, Miloš. *Političke ideje Mlade Bosne*. Beograd : “Filip Višnjić”, 2015. (Cyrillic)
- Vučetić, Radina. *Evropa na Kalemegdanu: “Cvijeta Zuzorić” i kulturni život Beograda 1918-1941*. Beograd: Institut za noviju istoriju Srbije, 2003. (Cyrillic)
- Vučetić, Radina. *Koka-kola socijalizam: amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*. Beograd: Službeni glasnik, 2012.
- Vuletić, Aleksandra. *Brak u Kneževini Srbiji*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2008. (Cyrillic)
- Živanov, Sava. *Crveni oktobar*. I-II. Beograd: Službeni glasnik, 2012. (Cyrillic)
- Živanov, Sava. *Pad ruskog carstva*. I-II. Beograd: Nolit, 2007. (Cyrillic)
- Živanov, Sava. *Rusija 1917*. I-II. Beograd: Nolit, 2009. (Cyrillic)
- Životić, Aleksandar. *Moskovski gambit: Jugoslavija, SSSR i prodor Trećeg rajha na Balkan 1938-1941*. Beograd: CLIO, 2020. (Cyrillic)

Digitalni centar Instituta za savremenu istoriju. Datum pristupa 17. 11. 2023. <https://isi.ac.rs/digitalni-centar/>

„Pravilnik o postupku, načinu vrednovanja i kvantitativnom iskazivanju naučnoistraživačkih rezultata istraživača“. *Službeni glasnik RS*, br. 24/2016 i 21/2017. Datum pristupa 15. 11. 2023.

<https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2017/03/Pravilnik-2017-preciscen-tekst.pdf>

Zvanični sajt časopisa *Tokovi istorije*. Datum pristupa 17. 11. 2023. <https://tokovi.istorije.rs/>

Portal Udruženja za društvenu istoriju. Datum pristupa 17. 11. 2023. <https://udi.rs/>

Portal Digitalna istorija. Datum pristupa 17. 11. 2023. <https://digitalnaistorija.wordpress.com/>

Portal Društva za urbanu istoriju. Datum pristupa 17. 11. 2023. <https://www.urbanaistorija.rs/>

Portal Centra za primenjenu istoriju. Datum pristupa 17. 11. 2023. <https://www.cpi.rs/>

Zvanični sajt časopisa *Istorija 20. veka*. Datum pristupa 17. 11. 2023. <https://istorija20veka.rs/>

Summary

Michael Antolović, PhD

SERBIAN HISTORIOGRAPHY TODAY - BETWEEN IMPERATIVE OF INNOVATION AND INHERITED LIMITATIONS

Abstract: The paper analyzes the development of Serbian historiography during the first two decades of the 21st century. The focus of the analysis is on the fundamentally changed social conditions in which historiography develops, quantification of scientific results and all-pervasive digitalization process. Special attention is devoted to the conceptual framework of the Serbian historiography, to important theoretical and methodological innovations achieved in period under scrutiny, as well as to historical revisionism. The conclusion points to the prospects of the development of the Serbian historiography and its capabilities to join the main historiographical trends.

Key Words: Serbian historiography, quantification, digitalization, theory and methodology, history of historiography, revisionism.

Dynamic changes within modern societies brought into doubt, to a large extent, the meaning, importance and goal not only of historiography, but of the humanities as a whole. The last two decades of the development of the Serbian historiography seem as a period of historiographical transition of sorts, during which not only the social role and societal evaluation of historiography changed, but to a large extent, also the methodology of historical research, the role of historiography in creation of collective historical consciousness, as well as the way historical contents are

accepted. Starting from these facts the paper analyzes the most salient features of the modern Serbian historiography.

In the first place, the Serbian historiography met with the practice of quantification, i.e., measuring scholarly results and their influences. This practice is incompatible with the essence of humanities since it completely disregards their broader social and especially cultural and educational roles. One of the consequences of this policy is hyperproduction of works of middling and poor quality. Another challenge for the Serbian historiography is the omnipresent process of digitalization that introduced significant changes both in the field of methodology of historical research and in the way historical contents are presented. With certain delay, the leading institutions of the Serbian historiography have accepted the results of the digital revolution, primarily by publishing their works in digital formats and by creating relevant repositories.

When it comes to conceptual framework of the Serbian historiography, two strong tendencies can be observed – the traditionalist one that cherishes political and diplomatic history and the modernist one that is opened for acceptance of new theoretical approaches. Thus, important theoretical and methodological headway has been made in the fields of social history and the history of everyday life, as well as in historiography of gender, sexuality, popular culture, intellectual history and the like. At the same time, comparatively strong interest not only in topics of Serbian, but also of European history (Russia, the USSSR, Habsburg Empire, Ottoman Empire, Great Britain, France) was visible.

However, the question of historiographical revisionism marks also one of the sharpest fault-lines not only among Serbian historians specialized in Yugoslav history, but also among intellectuals in general. Revisionism concerns above all several questions – the justification for founding Yugo-

slavia, collaboration in the WWII and the assessment of the revolutionary partisan and the royalist chetnik movements, post-war repression applied by the communist regime in dealing with real or imagined enemies, the role of Josip Broz Tito, the internal (federal) make-up of the socialist Yugoslavia and the responsibility for the break-up of Yugoslavia. Basically, these concern opposing views on the “Yugoslav experience of the Serbian national integration” (Branko Petranović)

When it comes to the prospects of the Serbian historiography, it possesses the potential to be included into the main streams of the world historiography. However, in order to realize this goal, solid knowledge at least of the most influential theoretical and methodological trends characteristic for modern historiography is needed, which is a necessary precondition for publishing in English, above all of overview works that summarize the results of broader research. In that way results of the Serbian historiography would become much more visible within the global historians’ community. Finally, having in mind the role of social media in creation of collective historical notions, Serbian historiography should devote attention to dissemination of its results by utilizing the possibilities that public and digital history offer.